

เนื้อหาในบทนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติกับลัทธิปรัชญาการศึกษาอื่น ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์และวิจารณ์ปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติ และส่วนสุดท้ายเป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติกับสังคมไทย

การเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติกับลัทธิปรัชญาการศึกษาอื่น

การพิจารณาปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติเปรียบเทียบกับลัทธิปรัชญาการศึกษาอื่นช่วยให้เกิดความเข้าใจและทำให้เห็นว่าปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติมีฐานะอะไร หรืออยู่ตรงส่วนไหนในวงการปรัชญาการศึกษา และได้ให้อะไรใหม่แก่วงการนี้บ้าง ประเด็นที่จะพิจารณาคือความคล้ายคลึงและความแตกต่างของปรัชญาการศึกษาตามทฤษฎีของกฤษฎมูรติกับลัทธิปรัชญาการศึกษาที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในวงการการศึกษา ได้แก่ สารัตถนิยม (Essentialism) นิรันดรนิยม (Perennialism) พัฒนาการนิยม (Progressivism) บูรณาการนิยม (Reconstructionism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

1. บทวิจารณ์การศึกษาในบริบทของเศรษฐกิจและสังคม กฤษฎมูรติวิจารณ์การศึกษาที่เป็นอยู่ว่าล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เนื่องจากถูกกำหนดโดยระบบเศรษฐกิจและสังคมที่พัฒนาไปสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม การศึกษามีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อผลิตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จึงให้ความรู้และพัฒนาความสามารถของผู้ศึกษาในบางด้านเท่าที่จำเป็นต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเท่านั้น การศึกษายังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมไปในแนวนั้น อันได้แก่ การแสวงหาความก้าวหน้าและความสำเร็จ การไต่บันไดสังคมไปสู่ความมั่งคั่ง ชื่อเสียง และการมีอำนาจเหนือผู้อื่น ภายในจิตใจของผู้คนมีแต่การแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น เอารอดเอาเปรียบ เบียดเบียนและทำลายผู้อื่น ถ้ายังเป็นเช่นนี้ต่อไป สังคมก็จะมีแต่ความเสื่อมโทรมและความวุ่นวาย เพราะทุกคนต่างก็มีแต่ความเห็นแก่ตัว กฤษฎมูรติจึงเสนอทางแก้ปัญหาโดยให้การศึกษาเปลี่ยนแปลงสังคมเสียใหม่

นักปรัชญาการศึกษานิรันดรนิยมและบูรณาการนิยมมองเห็นปัญหาสังคมเช่นเดียวกัน แต่แนวทางในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาแตกต่างกัน นักปรัชญาการศึกษากลุ่มนิรันดรนิยมไม่พอใจกับ

สภาพสังคมในขณะที่กำลังพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้
คุณค่าทางจิตใจและสิ่งดีงามทางวัฒนธรรมและอารยธรรมเสื่อมทรามลงไป คนให้ความสำคัญกับ
วัตถุมากขึ้น นิรันดร์นิยมเรียกร้องให้สังคมกลับไปหาแนวทางดำเนินชีวิตที่ดีงามตามแบบอย่างของ
อารยธรรมสมัยกลาง เนื่องจากเป็นแบบอย่างที่ดีพร้อม เป็นสากล และไม่เสื่อมสลายจึงสามารถ
นำมาประยุกต์กับยุคสมัยนี้และกับประเทศต่าง ๆ ได้ด้วย

นักปรัชญาการศึกษาในกลุ่มบูรณาการนิยมยอมรับความสำคัญของวิทยาศาสตร์ เนื่องจากทำ
ให้สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่การเปลี่ยนแปลง
เช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม คนไม่หาวัตถุและละเลยศีลธรรม สังคมขาดทิศทาง
เศรษฐกิจตกต่ำ นักการศึกษาในกลุ่มนี้เสนอให้การศึกษาเป็นตัวแทนการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคม

จึงเห็นได้ว่ากฤษฎณมูรติและนักปรัชญาการศึกษาทั้งสองกลุ่มต่างก็มองเห็นปัญหาของสังคม
ในยุคสมัยของตนเช่นเดียวกัน คือ ปัญหาที่เกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี แต่ก็ได้เสนอทางแก้ปัญหาแตกต่างกันไป นิรันดร์นิยมเรียกร้องให้สังคมหันกลับไปสู่
วัฒนธรรมอันดีงามในอดีต ส่วนบูรณาการนิยมเสนอให้ศึกษานำทางไปสู่การปฏิรูปวัฒนธรรมและ
สร้างสังคมใหม่ ในขณะที่กฤษฎณมูรติเสนอทางออกโดยให้การศึกษาเปลี่ยนแปลงสังคมเสียใหม่ ดู
เหมือนว่าบทบาทของการศึกษาตามทรรศนะของกฤษฎณมูรติจะเหมือนกับบูรณาการนิยม แต่ก็มี
แตกต่างกันในรายละเอียด บูรณาการนิยมต้องการให้การศึกษาเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์
ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม อันได้แก่ วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของมนุษย์
การเมือง ศาสนา และศิลปะ การศึกษามีบทบาทในการหาทางออกให้กับปัญหาทั้งหกด้าน ดังนั้น
การศึกษาจึงมีหน้าที่เปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์สังคมใหม่ กฤษฎณมูรตินั้นถึงแม้ว่าจะเสนอให้
การศึกษาเปลี่ยนแปลงสังคมเสียใหม่ แต่ก็ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมตามแบบอย่างของบูรณาการนิยม
กฤษฎณมูรติมองไม่เห็นทางแก้ปัญหาสังคมโดยอาศัยสถาบัน การปฏิรูปสังคมนั้นย่อมจะต้องปฏิรูปอยู่
เรื่อยไป มีเพียงการเปลี่ยนแปลงภายในบุคคลเท่านั้นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง สังคม
ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การเปลี่ยนแปลงสังคมที่แท้จริงนี้ต้องเปลี่ยนแปลงที่ปัจเจกบุคคล
นี่คือจุดเด่นซึ่งทำให้ปรัชญาการศึกษาของกฤษฎณมูรติแตกต่างจากปรัชญาการศึกษาอื่น

2. โรงเรียน ตามทรรศนะของกฤษฎณมูรติคือ สถาบันถ่ายทอดความรู้และเป็นสิ่งแวดล้อมที่
เอื้อต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงภายในบุคคล บทบาทที่ถ่ายทอดความรู้นี้ไม่มีการเน้นเรื่อง
มาตรฐานการศึกษา หรือเคร่งในระเบียบวินัยตามแบบโรงเรียนของสารัตถนิยม แต่ไม่ได้หมายความว่า
โรงเรียนของกฤษฎณมูรติละเลยมาตรฐานการศึกษาหรือปล่อยให้ผู้ศึกษาเรียนตามใจชอบ
โรงเรียนจะเอื้อให้ผู้ศึกษามีใจรักที่จะเรียน การมีใจรักทำให้เขาเรียนอย่างจริงจัง จึงสามารถ

ก้าวหน้าทางวิชาการและพัฒนาความสามารถได้อย่างเต็มที่ โรงเรียนของกฤษฎาภรณ์ดิยังแตกต่างจากสารัตถนิยมในแง่ที่ไม่ถ่ายทอดวัฒนธรรม คำนิยม หรือประเพณี เนื่องจากเห็นว่าความดีไม่อาจสอนได้ด้วยการปลูกฝัง โดยคำพูดหรือจากหนังสือ แต่ความดีนั้นเกิดจากการเรียนรู้เองด้วยความรู้ตัวที่พร้อมอยู่ในการกระทำ ความดีนั้นอยู่ในประสบการณ์แท้จริงของชีวิตและไม่อาจปลูกฝังจากภายนอกได้

โรงเรียนของกฤษฎาภรณ์ดิคล้ายคลึงกับของอรรถนิพนธ์ในแง่ที่โรงเรียนต้องปลูกความรู้สึกรักของผู้เรียนให้ต้องการรู้จักตัวเอง แต่ต่างกันที่นกอรรถนิพนธ์เชื่อในเสรีภาพที่เป็นการเลือกจะทำให้ผู้ศึกษาพัฒนาลักษณะเด่นของตัวเอง ส่วนกฤษฎาภรณ์ดิเสนออิสรภาพทางจิตใจที่เป็นการละจากการยึดถือตัวตน จุดหมายของการไปโรงเรียนคือ การรู้จักตัวเอง และเป็นอิสระจากการยึดถือตัวตน ทั้งอรรถนิพนธ์และกฤษฎาภรณ์ดิเห็นพ้องต้องกันว่า โรงเรียนต้องเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาใหม่ โดยเลิกเชื่อว่าผู้เรียนทุกคนจะต้องเป็นผู้ประสบความสำเร็จในสังคม ต้องฉลาดต้องปรารถนาได้และเป็นที่ยอมรับของสังคม คำนิยมเหล่านี้ที่อรรถนิพนธ์เห็นว่าทำลายความเป็นตัวของตัวเองของผู้เรียน ส่วนกฤษฎาภรณ์ดิเห็นว่าการปลูกฝังคำนิยมเหล่านั้นบดบังการเรียนรู้และเป็นอิสระของผู้เรียน

โรงเรียนของบูรณาการนิพนธ์มีเป้าหมายเหมือนกับของกฤษฎาภรณ์ดิ คือมุ่งสร้างสรรค์สังคมใหม่ แต่ด้วยวิธีการที่ต่างกัน บูรณาการนิพนธ์ใช้วิธีการทางประชาธิปไตย ส่งเสริมเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและส่งเสริมให้นักเรียนเป็นตัวของตัวเอง ส่วนโรงเรียนของกฤษฎาภรณ์ดิส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้ตัวเอง เพื่อจะเป็นอิสระและเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงภายใน ซึ่งจะส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของโรงเรียนตามทรรศนะของกฤษฎาภรณ์ดิ

3. ครู ตามทรรศนะของกฤษฎาภรณ์ดิคล้ายกับครูของอรรถนิพนธ์ ที่ครูจะต้องให้ความเอาใจใส่และพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ครูต้องเป็นอิสระจากคำนิยมที่ส่งเสริมความทะเยอทะยาน การแสวงหาชื่อเสียง หรือรางวัลตอบแทน ครูจะต้องทำความเข้าใจแก่นักเรียน เนื่องจากนักเรียนทุกคนมีความแตกต่างกัน ในบทบาทของการถ่ายทอดความรู้ ครูจะต้องเข้าใจเนื้อหาวิชาอย่างถ่องแท้และเป็นผู้ไม่รู้ มีใจรักการค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ ลักษณะที่กฤษฎาภรณ์ดิแตกต่างจากอรรถนิพนธ์คือ ครูต้องไม่ยึดติดกับความรู้ความสามารถของตน

ครูตามทรรศนะของกฤษฎาภรณ์ดิต่างจากครูของสารัตถนิพนธ์ในแง่ที่ครูต้องแสดงบทบาทเด่นในการสอนแก่นักเรียน ถึงแม้ว่าครูตามความเห็นของกฤษฎาภรณ์ดิจะต้องมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง แต่ก็ไม่มีท่าทียกตนเหนือนักเรียน ในการเรียนรู้ทั้งวิชาการและเรียนรู้ตัวเอว่นั้นครูจะร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียน ในแง่บทบาทครูจึงคล้ายกับนิพนธ์การนิพนธ์ที่ครูไม่ใช่ผู้บังคับการหรือออก

คำสั่ง ครูต้องรู้จักนักเรียนแต่ละคนอย่างดี รู้จักทั้งความสนใจและความสามารถของผู้เรียน จึงจะช่วยให้ผู้เรียนมีความสนใจเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ สิ่งที่ได้แก่คือครูของกฤษฎมูรติเป็นผู้ชี้แนะให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นอิสระ นับจากการถูกกำหนดเงื่อนไขทางจิตใจ

4. หลักสูตร การจัดหลักสูตรไม่มีการเน้นเนื้อหาวิชาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะจึงแตกต่างจากหลักสูตรของสภารัตถนิยมที่หลักสูตรถูกจัดล่วงหน้าไว้อย่างตายตัว ซึ่งเป็นการจัดหลักสูตรแบบยึดเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีการเน้นวิชาพื้นฐาน เช่น ภาษาวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ หลักสูตรของกฤษฎมูรติยังต่างจากหลักสูตรของเร้าเตรนิยมที่เน้นการศึกษาแบบศิลปศาสตร์และการให้ความรู้อันเป็นอมตะแก่ผู้เรียน โดยละเอียดกับวิชาทักษะและเทคนิค ซึ่งไม่ได้ใช้การคิดและวิเคราะห์เหมือนอย่างวิชาคณิตศาสตร์ ปรัชญา ภาษาศาสตร์ และวรรณคดี โดยเฉพาะงานนิพนธ์อันยิ่งใหญ่ (The Great Books) และ อมตะ (The Classics) ซึ่งเป็นงานเขียนที่ตีเลิศ บรรจุทั้งความรู้และความคิดที่ลึกซึ้ง

หลักสูตรของกฤษฎมูรติอาจคล้ายกับหลักสูตรของนิพนธ์การนิยม ที่ไม่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าทั้งจุดมุ่งหมายและเนื้อหา วิชาใดที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในตัวผู้เรียน วิชานี้จะถูกรับเข้ามาในหลักสูตร การจัดหลักสูตรต้องขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสนใจของผู้เรียน จะต่างกับที่หลักสูตรของนิพนธ์การนิยมช่วยให้ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาได้ ส่วนของกฤษฎมูรติมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักความถนัดที่แท้จริงของตน เมื่อค้นพบแล้วจะได้เรียนรู้เจาะลึกลงไปด้วยใจรัก และลักษณะที่เด่นของกฤษฎมูรติก็คือ มีการเรียนรู้เพื่อให้เห็นถึงข้อจำกัดของความรู้ และเป็นอิสระจากการยึดติดอยู่กับวิชาการเหล่านั้น

5. การเรียนการสอน กฤษฎมูรติไม่ได้กำหนดวิธีการที่ตายตัวไว้ เทคนิคต่าง ๆ สามารถนำมาใช้ได้ ดังนั้นจึงไม่ปฏิเสธวิธีการเรียนโดยการมีประสบการณ์จริงของนิพนธ์การนิยม การบรรยายเพื่อถ่ายทอดข้อเท็จจริงของสภารัตถนิยม การใช้ความคิดวิเคราะห์ขบคิดแบบเร้าเตรนิยม การใช้วิธีการแบบประชาธิปไตยของบูรณาการนิยม และการสอนแบบบุคคลหรืออภิปรายอย่างไม่เป็นทางการของอัสติภาวนิยม ส่วนหนึ่งที่กฤษฎมูรติเสนอคือการเรียนรู้ด้วยการเฝ้าสังเกตโดยไม่มีภาระสะสมข้อมูลเอาไว้ สิ่งนี้เป็นจุดเด่นที่ใช้ในการเรียนรู้ชีวิตและทำความเข้าใจตนเอง ซึ่งลัทธิปรัชญาการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้วไม่ได้เน้นอย่างจริงจัง

การวิเคราะห์และวิจารณ์ปรัชญาการศึกษาของกฤษฎมูรติ

ในงานของกฤษฎมูรติทั้งหมด สิ่งที่ได้เด่นมากคือการรับรู้หรือการมองปรากฏการณ์อย่าง

เป็น วัตถุวิสัย ซึ่งจะเป็นไปได้เมื่อจิตใจเป็นอิสระจากการยึดติดในความคิด ซึ่งใช้เบ้กรอบในการมอง การยึดติดกับความคิดหรือมองอะไรผ่านอดีตที่เรายึดถือนี้ทำให้สิ่งที่เรารับรู้ถูกบิดเบือนไป และไม่สามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างที่มันเป็นอยู่ได้ การรับรู้โดยตรงนี้ปรากฏอยู่ในญาณวิทยา เป็นวิถีทางสู่การหลุดพ้นหรือสมาธิในปรัชญาชีวิต และ เป็นวิธีการเรียนรู้ด้วยการเฝ้าสังเกตโดยไม่มีการสะสมข้อมูลในปรัชญาการศึกษา ดังนั้นการรับรู้โดยตรงจึง เป็นแกนกลางหรือหัวใจของงานทุกชิ้นของกฤษณมูรติ

วิธีการมองที่กฤษณมูรติเสนอนี้น่าสนใจ แต่ก็อาจมีข้อวิจารณ์ได้หลายข้อ ผู้เขียนจะตอบข้อวิจารณ์เหล่านี้ และจากคำตอบบางข้อจะชี้ให้เห็นว่าช่วยทำให้ข้อข้องใจที่สำคัญเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาเป็นที่เข้าใจและยอมรับได้อย่างไร

ความคิด ทฤษฎีหรือความเชื่อต่าง ๆ ทำให้ความเป็นจริงบิดเบือนไปจริงหรือไม่ หรือว่าการมีกรอบความคิดหรือทฤษฎีนั้นช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบและชัดเจนยิ่งขึ้น อาจตอบข้อวิจารณ์นี้ได้ว่ากฤษณมูรติไม่ได้ปฏิเสธการมีกรอบความคิดเพื่อช่วยให้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบและชัดเจน การมีกรอบนั้นแตกต่างจากการยึดถือในกรอบ การยึดถือกรอบความคิด ทฤษฎีหรือความเชื่อต่างหากที่ทำให้ความเป็นจริงที่เรารับรู้ถูกบิดเบือนไป ดังนั้นเราจึงสามารถมีกรอบความคิดเพื่อช่วยให้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและชัดเจนได้โดยไม่ถูกบิดเบือนตรานใดที่ไม่มีการยึดถือเกิดขึ้น การเข้าใจประเด็นนี้ตอบข้อข้องใจที่ว่าทำไมจุดหมายของการศึกษาตามทรรศนะของกฤษณมูรติจึงนำเสนอ 2 สิ่งที่อยู่เหมือนว่าขัดแย้งกันได้ กล่าวคือ ถ่ายทอดความรู้ซึ่งเป็นการใส่กรอบให้กับผู้เรียน และเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตซึ่งก็คือการถอดกรอบหรือลบโปรแกรมที่เรียนมาจากครู ถ้าเป็นเช่นนั้นจะเรียนไปทำไม ตอบได้ดังประโยคที่ว่า "การมีกรอบนั้นแตกต่างจากการยึดถือในกรอบ การศึกษาสามารถถ่ายทอดความรู้หรือใส่กรอบให้กับผู้เรียนได้ ซึ่งแตกต่างจากการสอนให้ยึดถือในความรู้หรือกรอบที่เรียนนั้น การศึกษาที่แท้จริงไม่ส่งเสริมการยึดถือในความรู้ ตรงกันข้ามการศึกษาจะต้องช่วยให้ผู้เรียนและการยึดถือในความรู้ที่เรียนมานั้น ซึ่งก็แตกต่างจากการถอดกรอบหรือลบข้อมูลที่เรียนมาจากครู เมื่อเป็นเช่นนั้นการศึกษาที่มีจุดหมาย 2 ประการของกฤษณมูรติจึงมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษคือ นอกจากจะให้ความรู้แล้วยังนำเสนอการละวางจากการยึดมั่นถือมั่นในความรู้ที่เรียนมาด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดว่าจุดหมาย 2 ประการนี้ไม่มีความขัดแย้งกัน

ข้อวิจารณ์ที่สองคือ มนุษย์สามารถสลัดกรอบความคิด ความเชื่อ หรือประสบการณ์จากอดีตได้จริงหรือไม่ มนุษย์สามารถมองสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเป็นวัตถุวิสัยโดยไม่มีอัตวิสัยได้จริงหรือไม่ เป็นข้อวิจารณ์ที่ชักใช้สมมติฐานการมองของกฤษณมูรติเลยทีเดียว ผู้เขียนเห็นว่ามนุษย์คงจะไม่สามารถสลัดกรอบความคิด ความเชื่อหรือประสบการณ์ได้ เพราะ เป็นสิ่งที่เราถูกสั่งสอนอบรมหรือ

มีประสบการณ์ที่สะสมมาตั้งแต่วัยเด็ก แต่เราสามารถสลัดความยึดถือในกรอบความคิด ความเชื่อ หรือประสบการณ์จากอดีตได้ อาศัยการเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตด้วยความใส่ใจและความรู้ตัวทั่วพร้อม โดยไม่มีการยอมรับหรือปฏิเสธความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น ซึ่งจะทำให้เรามองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นกลางวิสัย โดยไม่มีอคติวิสัย การยึดมั่นถือมั่น หรืออคติมาบิดเบือนการมองเห็น ซึ่งเราสามารถตรวจสอบได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง

ข้อวิจารณ์ที่สาม การใช้ประสบการณ์ในอดีตหรือความคิดมาเป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจปัจจุบันนั้น เป็นสิ่งผิดและบิดเบือนปัจจุบันจริงหรือ มนุษย์สามารถตัดมิติทางประวัติศาสตร์ออกได้ โดยการมองภาวะปัจจุบันด้วยตัวมันเอง ได้จริงหรือ ข้อนี้คล้ายกับข้อวิจารณ์ที่สอง และอาจตอบได้ดังนี้คือ ไม่ผิดที่เราจะใช้ประสบการณ์ในอดีตหรือความคิดมาเป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจปัจจุบัน ถ้าสิ่งที่เราตัดสินใจนั้นเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่เป็นอย่างจริง แต่อาจจะบิดเบือนและทำให้รับรู้ไม่ตรงกับสิ่งที่เป็นอย่างได้ถ้าสิ่งที่เราตัดสินใจนั้นเป็นเรื่องของบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตอันมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การยึดติดกับประสบการณ์ในอดีตหรือความคิดนั้นคืออคติอย่างหนึ่ง ซึ่งกฤษฎาเมธูริได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นตัวการทำให้นักไม่สามรถมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงต่อกันได้ ส่วนข้อที่ว่ามนุษย์สามารถตัดมิติทางประวัติศาสตร์ออกได้โดยการมองภาวะปัจจุบันด้วยตัวมันเองได้จริงหรือ ควรจะตั้งคำถามเสียใหม่ให้ถูกต้องว่า มนุษย์สามารถละการยึดมั่นถือมั่นจากสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตด้วยการมองภาวะปัจจุบันในตัวมันเองได้จริงหรือ ปัญหานี้อาจเฉลยได้โดยการมีประสบการณ์เพื่อจะได้เห็นด้วยตนเองว่า ในขณะที่ตนเฝ้าสังเกตอยู่นั้นมีการยึดมั่นถือมั่นอยู่หรือไม่

ข้อวิจารณ์ที่สี่ จริง ๆ แล้วสิ่งที่กฤษฎาเมธูริพยายามเสนอมิใช่ความเชื่อหรือกรอบความคิดใหม่หรือ เป็นไปได้ไหม เนื่องหลังการเสนอของกฤษฎาเมธูริที่สลัดความเชื่อความคิดทิ้งไปนั้น มีความเชื่อความคิดอีกชนิดหนึ่งรองรับ "เชื่อฉันซิ สลัดความเชื่อทั้งหมดของคุณทิ้งไป ฟังฉันแล้วคุณ จะพบความจริงที่ไม่ใช่ความเชื่อหรือความคิด" นี้เป็นข้อวิจารณ์ที่กลางจรรยาที่เดียว ผู้เขียนเห็นว่าในการเสนอให้ละทิ้งความเชื่อหรือกรอบความคิดนั้น กฤษฎาเมธูริได้เสนอกรอบความคิดใหม่จริง แต่ก็ได้พิจารณาแล้วในข้อวิจารณ์แรกว่า การมีกรอบนั้นแตกต่างจากการยึดถือในกรอบ เมื่อกฤษฎาเมธูริเสนอให้ละทิ้งความเชื่อหรือกรอบความคิดนั้น ความหมายที่แท้จริงคือ ให้ละทิ้งความยึดถือในกรอบความคิดเหล่านั้น ซึ่งหมายถึงการละทิ้งความยึดถือในกรอบความคิดใหม่ที่กฤษฎาเมธูริเสนอขึ้นมาด้วย ดังนั้นในที่สุดแล้วคำสอนของกฤษฎาเมธูริจะมีฐานะเป็นแค่ไม้ที่ชี้ไปยังดวงจันทร์ หรือแผนที่ชี้ข้ามแม่น้ำ เมื่อเห็นดวงจันทร์หรือข้ามไปถึงฝั่งแล้ว ไม้และแผนที่ไม่มีความหมาย ในการจัดการศึกษาตามทรรศนะของกฤษฎาเมธูริ สิ่งที่ควรระวังมากที่สุดคือการยึดถือตัวกฤษฎาเมธูริหรือผลงานคำสอนของเขาในฐานะเป็นบุคคลผู้สูงส่งหรือคำสอนที่ยิ่งใหญ่ เพราะการยึดถือไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามเป็นสิ่งที่จะต้องละวาง

ข้อวิจารณ์ที่ห้า เป็นประเด็นที่สำคัญประเด็นหนึ่งที่ถกเถียงกันมากคือ การเปลี่ยนแปลง ในปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างไร นี่เป็นคำถามที่สำคัญมาก เนื่องจากการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับว่า การศึกษาจะเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างไร เพราะการศึกษาทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงปัจเจกบุคคล ซึ่งเชื่อว่าส่งผลกระทบต่อสังคมโดยปริยาย ผู้เขียนได้กล่าวไว้บ้างแล้วว่า กฤษฎณาธิไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การที่บุคคลหนึ่งเปลี่ยนแปลงจะส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างไร ถึงแม้ว่าโดยทางทฤษฎีแล้วความเชื่อนี้จะมีอภิปรายรองรับว่า จิตสำนึกของมนุษย์นั้นส่งอิทธิพลต่อกันและกัน แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้เราเข้าใจอะไรเพิ่มขึ้นมากนัก อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในบุคคลหนึ่งย่อมส่งผลต่อบุคคลอื่น ๆ อย่างน้อยที่สุด ถ้ายอมรับว่า กฤษฎณาธิมีความเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลออกมาในสังคมให้เห็นได้ในเชิงปฏิบัติ เป็นแรงบันดาลใจให้มีการก่อตั้งโรงเรียนที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ ในประเทศอังกฤษ อินเดีย อเมริกา และล่าสุดในแคนาดา ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ที่ยืนยันได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในบุคคลหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างแน่นอน

ข้อวิจารณ์ที่หกคือ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับสังคม โรงเรียนตามทฤษฎีของ กฤษฎณาธิไม่ยอมให้สังคมหรือค่านิยมใด ๆ ของสังคมมีอิทธิพลเหนือในเป็นไปไม่ได้ใหม่ และเราจะสร้างโรงเรียนแบบนั้นขึ้นมาได้อย่างไร โดยปกติโรงเรียนจะอยู่ภายใต้การควบคุมของสังคมและระบบเศรษฐกิจ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยมหรือบรรทัดฐานของสังคม รวมทั้งเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงาม แต่สิ่งที่กฤษฎณาธิเสนอกลับกัน กฤษฎณาธิต้องการให้การศึกษามีบทบาทนำสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบที่เป็นอยู่นั้นใช้ไม่ได้ ไม่ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่สมบูรณ์ แต่มีชีวิตเพียงแคบางส่วนเท่านั้นคือ เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีความรู้ความสามารถแต่ขาดความเข้าใจในตัวเองและชีวิต ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์และความสับสนวุ่นวายในสังคม กฤษฎณาธิมิได้ละเลยการแก้ปัญหาสังคมแต่มองเห็นจริง ๆ ว่าปัญหาสังคมเกิดจากบุคคลที่ไม่มีความสมดุลภายในตัวเอง จึงมุ่งให้การศึกษาแก้ปัญหาในระดับบุคคล ซึ่งทำให้ถูกวิจารณ์ว่ากฤษฎณาธิมองปัญหาของสังคมแคบเกินไป สังคมประกอบไปด้วยแง่มุมอื่น ๆ มากมาย เช่น เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การบริหาร ฯลฯ แต่กฤษฎณาธิไม่ได้กล่าวถึงแง่มุมเหล่านั้นเลย มุ่งอยู่แต่กับการแก้ปัญหาบุคคล ผู้เขียนมีความเห็นว่าถึงแม้ว่ากฤษฎณาธิไม่ได้กล่าวถึงแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมอย่างรอบด้าน แต่ก็ได้กล่าววิจารณ์ผลร้ายที่สังคมก่อให้เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ ซึ่งจากส่วนลึกของจิตใจนี้เองที่ส่งผลสะท้อนกลับทำให้สังคมเกิดปัญหาต่อไปไม่รู้จบ การแก้ปัญหาที่ถูกจุดที่สุดมิใช่การแก้ที่ภายนอก ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าให้ละเลยปัญหาภายนอก แต่ต้องแก้ที่ภายในอันเป็นต้นตอของสาเหตุทั้งหลายเสียก่อน โรงเรียนจึงต้องเป็นอิสระจากการถูกกำหนดจากสังคมและค่านิยมที่ผิด ๆ ซึ่งพึงดูเป็นเรื่องเหลือเชื่อแต่ก็เป็นสิ่งจำเป็น โรงเรียนต้องไม่ปลูกฝังค่านิยมใด ๆ ลงในจิตใจผู้เรียน แต่จะต้องช่วยเอื้อให้ผู้เรียนรู้จักปลดปล่อยจิตใจของตนให้เป็นอิสระจากค่านิยมและทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง ให้สังเกตว่าการไม่ปลูกฝังค่านิยมใด ๆ นั้นไม่ได้หมายความว่าเด็กจะเป็น

บุคคลที่แปลกประหลาดและอยู่ในสังคมไม่ได้ แต่หมายถึง เด็กจะได้รับการชี้แนะให้สัมพันธ์หรือมี
ประสบการณ์ตรงต่อการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การเอื้อเฟื้อ ความเมตตา กรุณา ฯลฯ ซึ่งเด็กจะ
เข้าใจและปฏิบัติออกมาจากส่วนลึกของจิตใจจริง ๆ มิใช่เป็นเพียงคำนิยมที่ท่องจำอยู่ระดับสมอง
เท่านั้น โรงเรียนแบบที่จะเกิดขึ้นได้ต้องการครูที่มีจิตใจละเอียดอ่อน รู้จักตนเอง ช่างสังเกต ครู
มีบทบาทมากที่สุดโรงเรียน

ข้อวิจารณ์ที่เจ็ดคือกระบวนการทางการศึกษาที่จะก่อให้เกิดสติปัญญา ความดี ความรัก
ไม่ชัดเจน ตามทฤษฎีของกฤษณมูรติการเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตหรือสมาธิคือวิถีทางไปสู่การ
เปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ ซึ่งจะก่อให้เกิดคุณภาพที่ดีขึ้น แต่กฤษณมูรติไม่ได้นำเสนอเทคนิควิธีการ
หรือขั้นตอนอะไรไว้อย่างกระจ่างชัด ทำให้ขาดความเด่นชัดในการนำไปปฏิบัติ ผู้เขียนเห็นว่า
เป็นเช่นนั้นจริง แต่ก็เป็นความตั้งใจของกฤษณมูรติเองที่ไม่ต้องการให้คนติดยึดในเทคนิควิธีการ
ครูที่สนใจและมีความเข้าใจจริงในเรื่องนี้จะสร้างสรรค์วิธีการขึ้นมา ดังนั้นบทบาทของครูจึงมี
ความสำคัญในการคิดค้นวิธีการต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ในการให้การศึกษา

ข้อวิจารณ์ข้อสุดท้ายคือ กฤษณมูรติเสนอทฤษฎีทางอภิปรัชญาขัดแย้งกับทฤษฎีเกี่ยว
กับการหลุดพ้นจากปัญหาชีวิต และจุดหมายของการศึกษา กฤษณมูรติกล่าวว่าความจริงเป็นดินแดนที่
ไร้หนทางนำไปสู่ แต่กลับเสนอสมาธิและการเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตเป็นวิถีทางนำไปสู่การ
หลุดพ้นและการรู้จักตนเอง ผู้เขียนเห็นว่าส่วนที่ว่า "ความจริงเป็นดินแดนที่ไร้หนทางนำไปสู่"
นั้นมีลักษณะเป็นเทศนาโวหาร โดยตั้งใจที่จะทำให้ผู้ฟังตกใจ ลุกคิด และเป็นอิสระจากการยึดติด
กับวิถีทางต่าง ๆ ซึ่งทำให้ไม่สามารถประสบกับความจริงได้ด้วยตนเอง ความหมายที่กฤษณมูรติ
ต้องการสื่อสารก็คือ ความจริงอาจรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์โดยตรง แต่ทำไมกฤษณมูรติจึงเสนอ
สมาธิและการเรียนรู้ว่าเป็นวิถีทางนำไปสู่การหลุดพ้นและการรู้จักตัวเอง นี้ดูเหมือนว่าจะเป็น
ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการนำเสนอความคิดของกฤษณมูรติ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่าไม่ขัดแย้ง
เนื่องจากสมาธิและการเรียนรู้ที่แท้จริงคือการมีประสบการณ์โดยตรงต่อสิ่งที่เร้นอยู่เกิดขึ้นจริงภายใน
จิตใจตนเอง

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติกับสังคมไทย

ปัญหาหนึ่งที่สำคัญในการวิจัยงานปรัชญาการศึกษาคือการไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริง
ปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติมีความเป็นไปได้เพียงใดในการประยุกต์กับสังคมไทย

บรรยากาศการศึกษาของไทยในปัจจุบันถูกกำหนดจากสภาพทางเศรษฐกิจ มีการกล่าว
ถึงการพัฒนาไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การศึกษาเป็นไปเพื่อผลิตผู้เชี่ยวชาญทางเทคโนโลยี

วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวิชาชีพ มีการตื่นใน เรื่องปัญหาปากท้องและความเป็นอยู่ทางวัตถุที่ดีขึ้น
กว่าเดิม

งานปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติแสดงถึงการให้ความสำคัญกับการศึกษาในการพัฒนา
คุณภาพชีวิตภายในของบุคคล นอกเหนือไปจากการให้ความรู้และพัฒนาความสามารถเพื่อการ
ประกอบอาชีพ กฤษณมูรติวิจารณ์การศึกษาที่เน้นแต่วิชาการหรือฝึกฝนให้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน
เท่านั้น เนื่องจากเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมการแสวงหาความก้าวหน้า ความมั่งคั่ง ชื่อเสียง และ
อำนาจ ก่อให้เกิดการแข่งขัน เอารอดเอาเปรียบ และเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุนี้จุดหมายการศึกษา
ของกฤษณมูรติจึงมุ่งสร้างสรรค์มนุษย์ที่รู้จักตนเองและมีความเข้าใจชีวิต ซึ่งจะ เป็นบุคคลที่สามารถ
ใช้วิชาความรู้สร้างสรรค์สังคมขึ้นใหม่

ผู้เขียนเห็นว่า บทวิจารณ์การศึกษาของกฤษณมูรติสามารถเป็นบทวิจารณ์การศึกษาของ
ไทยในยุคนี้ได้ค่อนข้างเหมาะสม ในขณะที่เรามุ่งพัฒนาประเทศไปสู่ระบบอุตสาหกรรม เราพร้อมจะ
ยอมรับผลที่ตามมาหรือไม่ การแข่งขัน แข่งแย่ง หึงตีชิงเด่น เอารอดเอาเปรียบ และเบียดเบียน
ทำลายล้างกัน

ปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติจึงเป็นทางเลือกใหม่อีกทางหนึ่งของสังคมไทย ในขณะที่
เราสร้างนักวิชาการและผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน เราสามารถที่จะพัฒนาจิตใจของเขาให้สมบูรณ์
ด้วยการรู้จักตนเองไปพร้อมกันได้หรือไม่

การศึกษาตามธรรมชาติของกฤษณมูรตินั้นบุคคลมีความสำคัญยิ่งกว่าระบบ องค์ประกอบ
ของการศึกษาทุกอย่างต้องมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และ
ด้านจิตใจ และในการจัดตั้งโรงเรียนตามแบบของกฤษณมูรติ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดคือครู เรา
ต้องการคนที่มีความกระตือรือร้น และตั้งใจจริงที่จะอุทิศตัวเพื่อการนี้ คนที่พร้อมจะเรียนรู้ชีวิตและ
เปิดตัวเองออกสู่มิติใหม่ทางการศึกษา

ถ้าต้องการสร้างโรงเรียนตามแบบกฤษณมูรติขึ้นในเมืองไทย ผู้เขียนเห็นว่าคงจะต้อง
จัดในรูปของโรงเรียนที่เป็นอิสระ คล้ายกับโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก เนื่องจากระบบการศึกษาที่เป็น
อยู่ของไทยไม่เปิดโอกาสให้ทดลองสิ่งใหม่ ๆ มากนัก

ตั้งนี้จึงอาจตอบคำถามที่ว่า ปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติมีความเป็นไปได้เนืองใด
ในการประยุกต์กับสังคมไทยได้ตั้งนี้คือ ยังมีช่องทางที่จะเป็นไปได้ และควรจะให้มีการเริ่มต้นจริง ๆ
บางทีนี้อาจเป็นการศึกษาแบบที่สังคมไทยกำลังต้องการจริง ๆ ก็ได้